

seler, Cyprian da (ö. 258) ayrılıkçılar için kullandı. Origen (ö. 254) birçok deccâlin çıkacağı ve en büyüğünün âhir zamanda geleceğini yazdı. Hippolytus'tan sonra Victorinus Vahiy kitabına yazdığı tefsirde, daha sonra Lactantius da meşhur eseri *Divine Institutes*'in VII. cildinde deccâl geleneğini ele aldılar. Konu Commodian tarafından V. yüzyılın ortalarında geliştirildi. Gotlar'ın Roma'yı alıp hıristiyanları rahatlatmalarından sonra Neron Roma'yı yeniden ele geçirerek onlara üç buçuk yıl zulüm yapmıştı. Bu olay üzerine yahudilerin ülkesini yeniden zaptedip kendisine taptıran bu ikinci deccâli mesîhin yeneceği, ülkeleri dinine döndürüp Kudüs'te krallığını kuracağı inancı doğdu. Zamanla deccâle ilgili çok sayıda risâle yazıldı ve Ephrem, Bede, Methodius, Adso, Nerses, Kudüslü Cyril, Chrysostom ve diğerlerine atfedildi. Halk arasında bu menkıbeler büyük ilgi gördü. Bunlar üzerinde Grekçe, Latince, Süryânîce, Koptça, Ermenice, Farsça, Arapça başta olmak üzere çeşitli dillerde eserler yazıldı. İslâm'ın doğuşundan sonra ortaya çıkan Grekçe sahte Methodius metni Latince'ye de çevrilmiş, bu eserdeki deccâl tasvirleri Ortaçağ kiliselerinin vazgeçmediği kör, topal ve her türlü melânete cüret eden bir insan şeklinde halkı şartlandırmıştır.

Doğu Hıristiyanlığı'na mensup bazı babaların, daha sonra da Batılılar'ın Hz. Muhammed'i de 666 sayısına uydurmaya çalışarak (Maometis şeklinde) deccâl ilân etmeye kalkışmaları, Batı'da iç kavgalarda ileri gelen dinî siyasî liderlerin birbirlerini deccâl, deccâlin öncüsü diye itham etmeleri, yahudilerin Haçlı seferlerinde deccâle bel bağlayarak Türk denilen bir deccâlin İsrâil'in intikamını alıp hıristiyan kiliselerini ahıra dönüştüreceğini yaymaları, deccâl fantezisinin insanlarca nerelere kadar çekilebileceğinin örneklerini oluşturmuştur.

Ortaçağ'da kilise vâizleri Vahiy kitabındaki 666 rakamına 1000 ekleyerek deccâlin çıkış tarihini (1666) vermeye başlamışlar, bu durum büyük sıkıntılar meydana çıkarmış ve idareciler sonunda bunu yasaklamışlardır. Florisli Joachim (ö. 1202) deccâli bir sahte papa olarak düşündü. Çünkü papalık Waldensiyenler'e, spiritüel Fransiskanlar'e eziyet etmekteydi. İmparator II. Frederick ile Papa IX. Gregory arasındaki kavgada da (1239) iki taraf birbirini deccâllikle suçladı. Reform öncesi ve sonrasında bütün Protestan reformcular Roma kilisesini ve papalığı deccâllikle suçlarken kendileri de aynı ithama mâruz kaldılar.

1760'tan bu yana Batı'da deccâl konusu yeniden ilgi toplamış, Fransız İhtilâli de bunu kamçulamıştır. Batılılar Hz. Peygamber'i, müslümanları, Türkler'i, Büyük Peter'den

Kraliçe Mary, Oliver Cromwell, Napolyon Bonapart, III. Napolyon, Vladimir Lenin, Kaiser Wilhelm, Adolf Hitler ve Joseph Stalin'e kadar birçok ileri gelen kimseyi deccâl olarak kabul ederken Afrikalı müslümanlar Avrupalı sömürgecileri deccâl olarak görmüşlerdir. 1927'de yayımlanan bir İngiliz hükümet raporunda bu inancın Afrikalı müslümanları ayakta tuttuğu belirtilmiştir (Sarıtoprak, s. 47).

Günümüzde çağdaş Batılı yazarlar deccâl kavramını tarihî şahsiyetlerle özdeşleştirmeyi uygun görmemektedir. Genel anlayışa göre deccâl henüz zuhur etmemiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

W. Bousset, *The Antichrist Legend*, London 1896, s. 195; a.m.f., "Antichrist", *ERE*, I, 578-581; W. W. Heist, *The Fifteen Signs Before Doomsday*, Michigan 1952, s. 87; R. K. Emerson, *Antichrist in the Middle Ages*, USA 1981; M. Ali el-Bâr, *el-Mesihu'l-muntazar ve teâlimü't-Talmûd*, Cidde 1408/1987; Zeki Sarıtoprak, *İslâma ve Diğer Dinlere Göre Deccal*, İstanbul 1992; W. Jukes, "Imam Mahdy and Dajjal, the Muhammedan Antichrist", *Church Missionary Intelligencer*, new serie 8 (1883), s. 596-601; A. S. Tritton, "Ed Dajjal, Antichrist", *Proceedings of the 5th All-India Oriental Conference*, sy. 2 (1930), s. 1117-1127; D. J. Halperin, "The Ibn Sayyâd Traditions and the Legend of al-Dajjal", *JAOS*, sy. 96 (1976), s. 213-225; M. Rist, "Antichrist", *IDB*, I, 140-143; M. Rodriguez, "Antichrist", *New Catholic Encyclopedia*, New York 1967, I, 616; M. E. Stone, "Antichrist", *EJd.*, III, 60-61; J. Klatzkin, "Armilus", a.e., III, 476-477; J. D. Douglas, "Antichrist", *Dictionary of the Christian Church* (ed. H. H. Rowdan), London 1974, s. 47; Bernard McGinn, "Antichrist", *ER*, I, 321-323; V. Ermoni, "Antéchrist", *DTC*, I/2, 1361-1365.

KÜRŞAT DEMİRCİ

İslâmiyet'te Deccâl. Kur'an-ı Kerim'de kıyamet alâmeti olarak deccâlin zuhûr edeceğine dair açık bir ifade olmamakla birlikte bazı âlimler Kur'an'da deccâle işaret edildiğini söylemişlerdir. Nitekim Kur'an'da kıyametin muhakkak kopacağı, bunun ansızın gerçekleşeceği ve vaktini sadece Allah Teâlâ'nın bildiği haber verilmekte, onun vaktinin yaklaştığından (Tâhâ 20/15; el-Ahzâb 33/63; el-Kamer 54/1) ve bazı alâmetlerinin belirlediğinden söz edilmektedir. Örneğin En'âm sûresinin 158. âyetinde inkârcıların kendilerine melekin, Allah'ın veya O'nun bazı âyet ve işaretlerinin gelmesini bekledikleri ifade edildikten sonra "Ama rabbinin âyetleri geldiği gün, daha önce iman etmemiş yahut imanında bir hayır kazanmamış kimseye, artık inanası bir fayda sağlamaz" buyrulmaktadır; Muhammed süresinin 18. âyetinde ise kıyametin kendilerine ansızın gelmesini bekleyenlere "onun alâmetleri

belirmiştir. Kendilerine gelip çatinca ibret almaları neye yarar?" denilmektedir. Ebû Hüreyre ve daha başka sahâbiler tarafından rivayet edilen hadislerde Kur'an-ı Kerim'deki "bazı âyetler" ifadesiyle "güneşin batıdan doğması, dâbbetü'l-arz ve deccâlin ortaya çıkmasının" kastedildiği belirtilmektedir (Tirmizî, "Tefsîr", 7). Ayrıca Kur'an-ı Kerim'de Hz. İsrâ'nın yahudiler tarafından öldürülmediği ve göğe yükseltildiği, Ehl-i kitabın ölümünden önce ona iman edeceği (en-Nisâ 4/157-159) ve onun kıyamet alâmeti olduğu (ez-Zuhruf 43/61) bildirilerek kıyamet öncesi İsrâ'nın nüzûl edeceğine işaret edilmiştir. Hz. İsrâ deccâli öldüreceğinden onun gelişi aynı zamanda deccâlin zuhûr edeceğinin de bir ifadesi olup, onun nüzûlünün Kur'an'da bildirilmesi deccâlin açıkça zikredilmesine gerek bırakmamaktadır. Dolayısıyla Kur'an'da doğrudan olmasa da dolaylı bir şekilde deccâlin çıkışına işaret edildiği ifade edilmiştir (bk. İbn Kesir, I, 122-123; İbn Hacer el-Askalânî, XIII, 79-80; Saîd Eyyûb, s. 15-18).

İslâmî geleneğe deccâl konusuna esas itibarıyla hadislerde değinilmekte bu yönüyle de konu hadislerden hareketle temellendirilen itikâdî bir mesele olmaktadır. Hz. Peygamber'in, gerçekleşmedikçe kıyametin kopmayacağı on büyük alâmeti arasında saydığı deccâl (Müslim, "Fiten", 39; Tirmizî, "Fiten", 21; Ebû Dâvûd, "Melâhim", 12; İbn Mâce, "Fiten", 28), hadis literatüründe Nesâî'nin *es-Sünen*'i dışındaki kaynakların tümünde isim olarak zikredilmekte, konu hakkında aralarında Abdullah b. Amr b. Âs, Abdullah b. Ömer, Abdullah b. Mes'ûd, Hz. Âişe ve Ebû Hüreyre gibi sahâbilerin bulunduğu yirmi beş civarında râvinin rivayeti bulunmaktadır (meselâ bk. Buhârî, "Ta'ribir", 33, "Enbiyâ", 48, "Fiten", 26; Müslim, "İmân", 273, 275, 277, "Fiten", 100-118, 119, 121; Tirmizî, "Fiten", 59, 66; Ebû Dâvûd, "Melâhim", 14, 15; *Müsned*, II, 22, 154; VI, 75, 412-413, 455-456). Söz konusu rivayetlerde deccâlin kıyamet alâmeti olarak zuhûr edeceği, tek veya birden fazla kişi, kimliği belli biri, örneğin İbn Sayyâd olduğu, Abdüluzâ b. Katan'a benzediği, önce peygamberlik, sonra ilâhlık iddiasında bulunacağı haber verilmekte; fizik ve ruhî portresi tasvir edilmekte, alnında "kâfir" (كافر) veya "kfr" (كفر) yazısının bulunduğu, yaptığı işlerden hoşlanmayanların veya müminlerin bu yazıyı okuyabileceği, teninin kızıl, esmer veya parlak beyaz renkte olduğu, cüsseli, heybetli veya kısa boylu bir bedeninin bulunduğu, bir gözünün kör veya patlamış üzüm tanesi gibi olduğu kaydedilmekte,

beraberinde cennet ve cehenneminin olduğu fakat cennetin cehennem, cehennemin ise cennet olduğu; benzer şekilde beraberinde ateşten ve sudan iki nehir olduğu fakat ateş olanın gerçekte su, su olanın da ateş olduğu belirtilmekte, yapacağı kötülükler zikredilmekte ve nihayet nüzûl edecek olan Hz. İsa tarafından öldürüleceği bildirilmektedir.

Deccâl ile ilgili rivayetlerde yer alan haberlere göre Hz. Nuh'tan itibaren bütün peygamberler ümmetlerini deccâl fitnesine karşı uyardıkları gibi Hz. Peygamber de dualarında onun şerrinden Allah'a sığınmış (Müslim, "Mesâcid", 128-134), bu şekilde duayı ümmetine öğretmiş, bu maksatla Kehf sûresinin (yahut ilk veya son âyetlerinin) okunmasını tavsiye etmiştir (*Müsned*, II, 446, 449; Ebû Dâvûd, "Melâhim", 14). Deccâl'in çıkacağı zaman ve yer hakkında da rivayetlerde farklı görüşler yer almaktadır. Onun "bir yüz senenin başında" (Süyûtî, II, 89-90), İstanbul'un fethinden sonra (Müslim, "Fiten", 34; Tirmizî, "Fiten", 58), insanların iman ve nifak şeklinde iki kampa ayrıldıkları bir zamanda (Ebû Dâvûd, "Fiten", 1), Horasan'dan (Tirmizî, "Fiten", 57; İbn Mâce, "Fiten", 33; *Müsned*, I, 4, 7), İsfahan'dan (*Müsned*, III, 224), Şam ile Irak arası bir yerden (Müslim, "Fiten", 110; *Müsned*, IV, 181-182) veya Şam'dan (Müslim, "Fiten", 34) çıkacağı, rüzgâr gibi hızlı hareket edip yeryüzünü dolaşacağı, buna rağmen Mekke, Medine ve Kudüs'e giremeyeceği (*Müsned*, V, 16) bildirilmiştir. Deccâl ile ilgili rivayetlerde onun yeryüzünde kırk gün kalacağı, bu günlerden birinin bir yıl, birinin bir ay, birinin bir hafta, diğerlerinin ise normal günler gibi geçeceği belirtilmektedir. Bazı rivayetlerde ise onun yeryüzünde kırk sene kalacağı (Müslim, "Fiten", 110, 116; İbn Mâce, "Fiten", 33; *Müsned*, II, 166; III, 367; V, 364, 434-435), sonra da Hz. İsa'nın Şam'da nüzûl ederek onu Lüd kapısında öldüreceği kaydedilmektedir (Müslim, "Fiten", 110; Tirmizî, "Fiten", 59, 62; İbn Mâce, "Fiten", 33). Öte yandan hadislerin çoğunluğunda deccâl'in belirli tek bir kişi olduğu bildirilmekteyse de, bazı rivayetlerde birden fazla deccâl'in (ed-deccâlün) çıkacağı belirtilmekte, "yirmi yedi", "otuz", "otuzaya yakın" gibi farklı sayılar verilmektedir (Buhârî, "Fiten", 25; Müslim, "Fiten", 84; *Müsned*, II, 349; III, 345; V, 89, 396). Bunun yanında gerek hadislerde gerekse İslâmî kaynaklarda deccâle birtakım olağanüstü eylemler atfedilmekte, çoğunluğu Hz. İsa'nın mucizeleriyle benzerlik gösteren bu olağan üstü eylemler arasında rüzgâr gibi hızlı hareket edebilme,

yağmur yağdırma ve kurumuş bitkileri yeşertme, bolluk ve kıtlık çıkarma, öldürüp diriltme, cüzzamlıları, felçlileri ve körleri iyileştirme, dağları yerinden oynatma, güneşi durdurma gibi beşer üstü olgular bulunmaktadır (Cook, s. 105).

Deccâl konusunda meşhur olmuş bir haber de Temîm ed-Dârî rivayetidir. Fâtima bint Kays'ın rivayet ettiği bu habere göre Temîm ed-Dârî, beraberinde otuz kişiyle denize açıldığını, bir aylık sıkıntılı bir seyahattan sonra bir adaya sığındıklarını, orada adanın "cessâse" olduğunu söyleyen, konuşabilen garip bir hayvanımsı varlıkla karşılaştıklarını, onun yönlendirmesi ile adadaki bir manastıra gittiklerini, orada kendisinin deccâl olduğunu ve zamanı gelince ortaya çıkacağını iddia eden zincire vurulmuş bir adamla karşılaştıklarını söylemektedir. Daha sonra bunları Hz. Peygamber'e anlattığında Resûl-i Ekrem bunları onaylamıştır (Müslim, "Fiten", 119-121; İbn Mâce, "Fiten", 33; Ebû Dâvûd, "Melâhim", 15). Konuyla ilgili bazı rivayetlerde ise deccâl ile Hz. Peygamber döneminde Medine'de yaşamış İbn Sayyâd arasında özdeşlik kuran haberler de bulunmaktadır. Yahudi asıllı olduğu ileri sürülen, kâhinlik yaptığı, garip hallerle sahip olduğu ve nübüwet iddiasında bulunduğu söylenen İbn Sayyâd'ın deccâl'in bazı özellik ve niteliklerini taşıması sebebiyle deccâl olduğu şeklinde değerlendirmeler yapılmıştır. Nitekim Hz. Ömer, oğlu Abdullah ve Câbir b. Abdullah onun deccâl olduğuna inanmaktaydılar (Buhârî, "İftîsâm", 23; Müslim, "Fiten", 94; Ebû Dâvûd, "Melâhim", 15, 16). Mamafih Temîm ed-Dârî rivayeti ve bu rivayette geçen deccâle ilişkin nitelikler ileri sürülerek, onun kıyamete yakın geleceği beklenen deccâl olmayacağı da dile getirilmiştir (İbn Hacer el-Askalânî, XIII, 275-278; ayrıca bk. İBN SAYYÂD). Hadislerde deccâl hakkında Hz. İsa'nın lakabı olan "mesîh" lakabının kullanılmasının sebebi hakkında literatürde farklı açıklamalar bulunmakla birlikte her biri için farklı anlamlara geldiği; Hz. İsa'nın mesîh oluşunun dokunuşunun bereketiyle şifa vermesini (ism-i fâil anlamında) yahut ana karnından tertemiz çıkmasını (ism-i mef'ûl anlamında) ifade ederken, deccâl hakkında bu lakabın yeryüzünü süratle dolaşmasını (ism-i fâil anlamında) yahut iki gözünden birinin kapatılmış olmasını (ism-i mef'ûl anlamında) ifade ettiği belirtilmiştir. Klasik dönemde Hz. İsa ile deccâl'in arasını ayırmak için mesîh kelimesini, sîn harfini şeddeli ve sondaki hâ-i mühmele'yi (h: ح) noktalı (hâ-i mu'ceme: h: ح) okuyanlar olmuştusa da bunun aslının olmadığı ve ha-

disleri tahrif anlamına geldiği söylenmiştir (İbn Hacer el-Askalânî, XIII, 82; Ali el-Kârî, IX, 371-372).

Deccâl konusu erken dönemden itibaren kelâm kaynaklarında da yer almıştır. Ehl-i sünnet'in günümüze ulaşan ilk akaid risâlelerinden olan Ebû Hanîfe'nin *el-Fık-hü'l-ekber*'inde "deccâl'in çıkışının hak olduğu" kaydedilmektedir (Ebû Hanîfe, s. 13). Ehl-i hadîsin öncüsü Ahmed b. Hanbel ile Tahâvî, Eş'arî, Mâtürîdî, Bâkîllânî, Abdülkâhîr el-Bağdâdî, Pezdevî gibi Ehl-i sünnet kelâmcıları da Ebû Hanîfe'nin belirlediği çerçeveyi korumuşlardır. Kıyamet âlemleri ve âhîret ahvaliyle ilgili müstakîl eserler yazan Kurtubî, Berzencî, Sıddîk Hasan Han gibi müellifler de eserlerinde deccâl konusuna geniş yer vererek onun çıkışının beklendiğini ve Ehl-i sünnet kelâmcılarının bu kanaatte olduklarını kaydetmektedirler. Modern dönem âlimlerinden Hüseyin el-Cisr ve Ömer Nasuhi Bilmen de deccâl'in zuhûrunu mümkün görmektedirler (*el-Huşûnü'l-Hamîdiyye*, s. 136; *Muvazzah İlm-i Kelâm*, s. 250).

Literatürde Mu'tezile'nin bir kısmının deccâl'in zuhûrunu reddettiği yönünde bilgiler bulunmakla birlikte Mu'tezile'nin çoğunluğunun bunu kabul ettiği söylenebilir. Nitekim Ebû Ali el-Cübbâî'nin deccâl'in göstereceği söylenen olağan üstü olayların hile ve şa'beze kabilinden olgular olduğunu (İbn Kesîr, I, 120), Kâdî Abdülcebbar'ın bu olağan üstü olayların ancak teklifin sonlandığı kıyamet anında gerçekleşebileceğini söylemesi (*el-Muğni*, XVI, 432) onların deccâl'in zuhûrunu ilkesel olarak kabul ettiklerine işaret etmektedir. Kezâ ünlü Mu'tezilî müfessir Zemahşerî tefsirinde Ehl-i sünnet'e yakın görüş serdede (*el-Keşşâf*, II, 79). Hâriciler'in deccâl konusundaki tavrı belirgin olmamakla birlikte reddettikleri yönünde rivayetler bulunmaktadır (Kurtubî, III, 1282; İbn Kesîr, I, 120). Hz. Ali kanalıyla gelen rivayetleri esas alan Şii kelâmcılar ise söz konusu haberlerde yer aldığı üzere kıyamete yakın deccâl'in ortaya çıkacağını ve Hz. İsa tarafından öldürüleceğini benimsemektedirler (Feyz-i Kâşânî, I, 424; II, 805).

Deccâl konusunu sem'iyât çerçevesinde ele alan başta Sünnî âlimler olmak üzere İslâm âlimlerinin çoğunluğu, meselenin İslâmî konular içinde yer aldığını savunarak deccâl'in varlığını kabul etmişler, deccâl hakkındaki rivayetler arasında zâhirde çelişkiler olsa da bunların telif edilebileceğini savunmuşlardır. Söz gelimi Temîm ed-Dârî rivayetiyle çelişen İbn Sayyâd rivayeti de bu bağlamda değerlendirilerek, İbn Sayyâd'ın kıyamet öncesi

çıkacak olan deccâl değil, insanlık tarihi boyunca çeşitli dönemlerde çıkacak deccâllerden biri olduğu söylenmiştir (Ali el-Kârî, IX, 433). Kezâ deccâlin zuhûr edeceği yer hakkında hadislerde zikredilen farklı yerlerin, nihayetinde doğuya işaret ettiği ifade edilmiştir (İbn Hacer el-Askalânî, XIII, 79). Ebû Ali el-Cübbâî, Tahâvî ve İbn Hazm gibi deccâlin zuhûrunu kabul eden bazı âlimlerin konu hakkındaki itirazları daha ziyâde deccâlin göstereceği iddia edilen olağan üstü olayların mümkün olmadığı yönünde şekillenmiştir (İbn Kesîr, I, 120; İbn Hazm, II, 118).

Deccâl hakkındaki hadislerin birbiriyle çelişik bilgiler içerdiği ve bir kısmının isnad açısından zayıf olduğu iddiasıyla müteahhirîn döneminden itibaren deccâl hakkındaki haberleri te'vil eden bir yaklaşım ortaya çıkmıştır. Müteahhirîn dönemi kelâmcılarından Teftâzânî, söz konusu rivayetlerin isnadına itiraz etmemekle beraber, mânalarının te'vil edilebileceğini söyleyerek, deccâlin zuhûru ile şer ve fesadın yaygınlaşmasının kastedildiğini belirtmektedir (*Şerhu'l-Makâsîd*, V, 317). Böylelikle deccâli belirli bir şahısla özdeşleştirmek yerine bir sembol olarak gören te'vilci anlayış ortaya çıkmıştır. Nitekim Teftâzânî'nin yaklaşımını takdir eden Şeltût, onun bu hususta te'vil kapısını açtığını söylemektedir (*el-Fetâvâ*, s. 78). Bu anlayışı takip eden ve sayıları giderek artan Muhammed Abduh, Mahmûd Şeltût ve Said Nursi gibi bazı son dönem âlimleri deccâlin belli bir şahıs değil, her dönemde şerri, bozgunculuğu, küfrü ve bâtılı temsil eden bir prototip olduğunu söylemişlerdir. Hz. Nûh'tan itibaren bütün peygamberlerin ümmetlerini deccâl fitnesine karşı uyarmaları ve rivayetlerde otuz kadar deccâlin çıkacağına bildirilmesi de onların bu bakış açısını desteklemektedir. Bu gibi âlimler her devirde deccâl olarak isimlendirilen yalancı ve aldaticıların bulunabileceğini, bu tür haberlerle onların yalan ve aldatmalarına karşı ümmetin uyanık olmasının amaçlandığını ifade etmişlerdir. Böylelikle deccâli farklı akım ve anlayışlar olarak yorumlayan pek çok görüş ortaya çıkmıştır. Söz gelimi Yahudilikle deccâl arasında muhtemelen bağlantı kuran ilk müellif olan Ebû Bekir el-Âcurrî'ye (*eş-Şerî'a*, s. 381) benzer bir tavır takınan Reşîd Rızâ deccâlin yahudilerin fitnessi olduğunu söyler (*Tefsîr'ü'l-Menâr*, IX, 498-499). Muhammed Abduh deccâl inancını İslâm'a karşı uydurulmuş bütün yalan ve kötülüklerin sembolü olarak kabul ederken (*a.g.e.*, III, 317), Kâmil Miras da benzer kanaati benimsemiş gözükmektedir (*Tecriid Terce-*

mesi, IX, 184). "İslâm'ın deccâli" ve "büyük deccâl" şeklinde iki deccâl olduğunu söyleyen Said Nursi, İslâm'ın deccâlinin Süf-yân(i) olduğunu söylerken büyük deccâlin bolşevizm (komünizm) olduğunu îmâ eder (*Şuâlar*, s. 568-584; *Mektubat*, s. 57-58). Deccâlin zuhûrunu yeryüzünde fesadın yaygınlaşması olarak gören Muhammed el-Behî bunu da materyalizmle özdeşleştirir (*Re'yü'd-dîn*, III, 70). Ömer Rıza Doğrul deccâlin Hıristiyanlık akîdelerinin yaygınlaşması olarak görülebileceğini söylerken (*Tanrı Buyruğu*, s. 351), Saîd Eyyûb'a göre siyonist yahudilerdir (*'Aâkîdetü'l-mesîhi'd-deccâl*, tür.yer.). Muhammed Esed deccâlin hadislerde tek gözlü nitelendirilmesinden hareketle deccâli, insanın mânevî yönünü ihmal edip sadece maddî yönüne odaklanan tek yönlü materyalist Batı medeniyetine benzetir (*The Road to Makkah*, s. 293-295). René Guénon'a (Abdülvâhid Yahyâ) göre ise deccâl, bir birey şeklinde tezahür etsin ya da etmesin, hakiki "geleneğin" tam zıddı olan, ona alternatif olarak oluşturulan "sahte (karşı)-gelenek" ve "tersine mâneviyât"tır (*Niceliğin Egemeliği*, s. 335-344). Muhammed Selâme Cebr ise deccâlin şeytan olduğunu söyler (*Eşrâtü's-sâ'a*, s. 34).

Süreç içerisinde konu hakkındaki rivayetlerdeki problemlerden hareketle deccâli kötülüğün sembolü olarak gören te'vilci anlayışı daha da ileri götürerek deccâl fikrini bütünüyle reddeden görüşler de ileri sürülmüştür. Söz gelimi Temîm ed-Dârî rivayetini müslümanların itikadını bozmak için uydurulmuş bir haber olarak değerlendiren Mahmûd Ebû Reyze deccâl inancını bütünüyle reddetmiştir (*Eđvâ? 'ale's-sünneti'l-Muhammediyye*, s. 155-158, 211-212). Çağdaş müelliflerden Abdülkerîm el-Hatîb deccâl inancını sert ifadelerle reddeder (*el-Mehdî el-muntazar*, s. 112). Benzer şekilde konuya pozitivizm ve rasyonalizmin penceresinden bakan M. Ferîd Vecdî, Ahmed Emîn, Hasan Hanefî gibi müellifler de bu rivayetlerin İsrâiliyat ve hakikati olmayan hurafe türünden olduğunu iddia ederek deccâli bütünüyle reddetmektedirler (*DM*, VIII, 795; *Fecr'ü'l-İslâm*, s. 158-159; *Mine'l-'akîde ile's-sevre*, IV, 533, 536).

Bu yönüyle konu hakkında literatürde, klasik dönemden itibaren baskın bir biçimde mevcut olan deccâli belirli bir şahısla özdeşleştiren anlayışın yanında, deccâlin belirli bir kişi değil de şerri temsil eden bir sembol olduğu yönünde özellikle modern dönemlerde gelişen anlayış ve deccâli bütünüyle reddeden anlayış şeklinde üç yaklaşım olduğu görülmektedir.

Deccâl, diğer kıyamet âlâmetleri gibi akaid ve kelâm âlimlerinin çoğunluğu tarafından benimsenen bir inançtır. Ancak Kur'an'da geçmemesi ve dayandığı rivayetlerin âhâd, bazılarının ise isnad açısından zayıf oluşu, bu rivayetlerin bazılarının birbirileriyle uzlaştırılmayacak derecede çelişkiler içermesi hasebiyle deccâlin belirli bir kişi olmaktan ziyâde insanlığın çeşitli dönemlerinde küfrü ve bozgunculuğu temsil eden şahıslar, akımlar vb. şeklinde anlaşılması da mümkündür. Nitekim klasik dönemden günümüze deccâl hakkındaki haberleri te'vil ederek bu şekilde bir anlayışı kabul eden İslâm âlimleri de bulunmaktadır. Haddizatında deccâl hakkındaki haberlerin ana gayesi müminleri fitnelere karşı uyarmaktır. Deccâli kıyamet öncesi zuhûr edecek belirli bir şahıs olarak kabul etmekten ziyâde, küfrü ve bozgunculuğu yayan her türlü anlayışı ve temsilcilerini deccâl zihniyetinin bir mümessili kabul ederek teyakkuzda olmak bu gayenin gerçekleşmesinde daha fazla etkili olacaktır. Bu yönüyle deccâl inancı zarûrât-ı dîniyye kapsamında olmayıp, deccâlin belirli bir şahıs olduğunu kabul etmemek küfrü gerektiren bir sonuç doğurmaz. Böyle bir anlayış en fazla hata ve bid'ate nisbet edilebilir. Çünkü Ehl-i sünnet'in genel kabulüne göre sübût ve delâleti veya bunlardan biri zannî olan bir habere dayanan inançların inkârı küfrü gerektirmez.

Kur'an-ı Kerîm'de yer almayan deccâl meselesi, literatürde hadis kitaplarının Fiten ve Melâhim bölümleri ile kıyamet âlâmetlerini konu edinen eserlerin ilgili kısımlarında yer almakta, ayrıca müstakil araştırmalara konu olmaktadır. Müstakil araştırmaya konu olanlara örnek olarak Seffârî'nin *el-Mesîhu'd-deccâl ve es-*

Hz. İsa'nın deccâli öldürmesini tasvir eden bir minyatür (*Ter-ceme-i Cifr'ü'l-câmi'*, İÜ Ktp., TY, nr. 6624, vr. 98*)

rârü's-sâ'â'sı (Kahire, ts. [Mektebetü't-türâsi'l-İslâmî]; Beyrut 1407/1987), İbn Kesîr'in *el-Mesîhu'd-deccâl menba'u'l-küfr ve'd-çalâl ve yenbü'u'l-fiten ve'l-evcâl'i* (Kahire 1416/1996), Cemmâîfî'nin *Ahbârü'd-deccâl'i* (Tanta 1413/1993), Saîd Eyyüb'un *el-Mesîhu'd-deccâl'i* (Kahire 1406/1985; eser 'Aķidetü'l-mesîhi'd-deccâl [Beyrut 1423/2002] başlığıyla da yayımlanmıştır), Muhammed Ali el-Bâr'ın *el-Mesîhu'l-muntazar ve te'âlimü't-Talmûd'u* (Cidde 1408/1987), Abdülâtîf Âşûr'un *el-Mesîhu'd-deccâl haķikâtiün lâ hayâl'i* (Kahire 1409/1988), Muhammed Abdurrahman Avad'ın *Mesîhu'd-çalâl'e'si* (Kahire 1410/1989), Ukkâşe Abdülmennân et-Tayyibî'nin *Âhîrü'l-maķâl fi'l-mesîhi'd-deccâl'i* (Kahire, ts. [Dârü'l-i'tisâm]), Tüveycirî'nin *İķâmetü'l-burhân fi'r-red 'alâ men enkere ħurûce'l-mehdî ve'd-deccâl ve nüzûle'l-mesîh fi âhîri'z-zamân* (Riyad 1405), Nâsirüddin el-Elbânî'nin *Kışşatü'l-mesîhi'd-deccâl'i* (Ammân 1396, 1421), Asrar Âlem'in *Deccâl'i* (Yeni Delhi 2001), Ahsen el-Kilânî'nin *el-Fitnetü'd-deccâliyye'si* (Diyûbend 1431/2010), Muhammed Hafîl Herrâs'ın *Faşlü'l-maķâl fi nüzûli 'İsâ ve ķatlihi'd-deccâl'i* (Kahire 1413/1993), **Laban Kaptein'in Eindijid en Antichrist (ad-Daġġâl) in de Islam: Eschatologie bij Ahmed Bicân (died ca. 1466)** (Leiden 1997; eser yine müellif tarafından *Apocalypse and the Antichrist Dajjal in Islam: Ahmed Bijan's Eschatology Revisited* başlığıyla İngilizce olarak da neşredilmiştir [Asch 2011]), Arif Arslan'ın *Kıyametin Üç Büyük Habercisi: Deccâl, Mehdi ve Mesîh'i* (İstanbul 2015) gösterilebilir. Ayrıca XX. yüzyılın son on yılında Arap dünyasında deccâl hakkında neşredilen eserler üzerinde bir inceleme yapan Roberto Tottoli bu konudaki literatürün son örneklerini derlemiştir (bk. "*Hadîts and Traditions...*", s. 55-75).

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, I, 4, 7, 240, 242; II, 22, 93, 149, 154, 166, 349, 372, 446, 449; III, 224, 345, 367; IV, 6; V, 89, 213, 364, 396, 434-435; VI, 75, 181-182; 412-413, 455-456; Ebû Hanîfe, *el-Fıķhü'l-ekber*, Haydarâbâd 1342, s. 13; Tahâvî, *Metnü'l-Aķidetü't-Taġâviyye*, Beyrut 1416/1995, s. 31; Eş'arî, *el-İbâne* (Fevkiyye), II, 31; Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Ķur'ân* (nşr. Ertuġrul Boynukalın), İstanbul 2006, V, 267; Âcurrî, *eş-Şerî'a* (nşr. M. Hâmid el-Fikî), Beyrut 1403/1983, s. 372-379, 381; Bâkîlânî, *el-Beyân* (nşr. R. J. McCarthy), Beyrut 1958, s. 104-105; Kâdî Abdülcebbar, *el-Muġni*, XVI, 432; Lâlekâî, *Şerġu uşûli't-tiķâdi Ehli's-sünne ve'l-cemâ'a* (nşr. Ahmed b. Sa'd b. Hamdân el-Gâmidî), Riyad 1416/1995, I, 178; Baġdâdî, *el-Farķ* (Abdülhamîd), s. 343; İbn Hazm, *el-Faşl* (Umeyre), II, 118; Ebû'l-Yûser el-Pezdevî,

Ķşlû'd-dîn (nşr. H. P. Linss), Kahire 1383/1963, s. 244; Zemahşerî, *el-Keşşâf* (nşr. M. Abdüsselâm Şâhin), Beyrut 1415/1995, II, 79; Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *et-Tezkire fi ahvâl'l-mevtâ ve umûri'l-âhire* (nşr. Sâdik b. Muhammed b. İbrâhim), Riyad 1425, III, 1282-1287; İbn Kesîr, *en-Nihâye* (Zeynî), I, 66-135; Teftâzânî, *Şerġu'l-Maķâsid* (nşr. Abdurrahman Umeyre), Beyrut 1419/1998, V, 317; İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-bârî* (nşr. Abdülazîz b. Abdullah b. Bâz), Beyrut, ts. (Dârü'l-ma'rife), XIII, 79-94, 272-278; *Tecrid Tercemesi*, IX, 184; Süyûtî, *el-Ĥavî li'l-fetâvî*, Beyrut 1403/1983, II, 89-90; Ali el-Kârî, *Mirķâtü'l-mefâtiġ* (nşr. Sidki M. Cemil el-Attâr), Beyrut 1414/1994, IX, 365-437; Feyz-i Kâşânî, *'İlmü'l-yakîn*, Kum 1358hş./1400, I, 424; II, 804-805; Berzencî, *el-İşâ'a li-esrâti's-sâ'a* (nşr. Muvaḡfak Fevzi el-Cebr), Dimaşk 1416/1995, s. 188-217; Muhammed Bâkir el-Meclisî, *Bihârü'l-envâr*, Beyrut 1429/2008, LII, 406-469; Siddîk Hasan Han, *el-İzâ'a limâ kâne ve mâ yekûnû beyne yedeysi's-sâ'a* (nşr. Bessâm Abdülvehhâb el-Câbî), Beyrut 1421/2000, s. 188-196; Hüseyin el-Cisr, *el-Ĥuşunü'l-Ĥamidiyye*, Kahire 1351/1932, s. 136; Reşîd Rizâ, *Teġsirü'l-Menâr*, III, 317; IX, 489-499; Mahmûd Ebû Reyve, *Eḡvâ' ale's-sünneti'l-Muġammediyye*, Kahire, ts. (Dârü'l-ma'rif), s. 155-158, 211-212; Ahmed Ermin, *Fecrü'l-İslâm*, Beyrut, ts. (Dârü'l-kitâbi'l-Arabî), s. 158-159; Ömer Nasuhi Bilmen, *Muvazzah İlm-i Kelâm*, İstanbul 1959, s. 250; Ferîd Vecdî, *DM*, VIII, 788-800; Ömer Rıza Doğrul, *Tanrı Buḡruġu*, İstanbul 1980, s. 351; Abdülkerim el-Hatîb, *el-Mehdî el-muntazar ve men yentazirünehü*, Beyrut 1980, s. 112; Muhammed el-Behî, *Re'yü'd-dîn beyne's-sâ'il ve'l-mücib*, Kahire 1400/1980, III, 70; M. Selâme Cebr, *Esrâti's-sâ'a ve esrârühâ*, Küveyt 1403/1982, s. 34; Hasan Hanefî, *Mine'l-aķide ile's-sevre*, Kahire, ts. (Mektebetü Medbûlî), IV, 529-533, 536; L. Kaptein, *Apocalypse and the Antichrist Dajjal in Islam: Ahmed Bijan's Eschatology Revisited*, Asch 1997, s. 81-141; Mahmûd Şeltût, *el-Fetâvâ*, Kahire 1421/2001, s. 78; Saîd Eyyüb, *'Aķidetü'l-mesîhi'd-deccâl fi'l-edyân*, Beyrut 1423/2002; R. Guénon, *Niceliġin Egemenliġi ve Çaġın Alâmetleri* (trc. Mahmut Kanık), İstanbul 2004, s. 335-344; Muhammed Asad, *The Road to Makkah*, New Delhi 2004, s. 293-295; Saîd Nursî, *Şuâlar*, İstanbul 2014, s. 568-584; a.m.f., *Mektubat*, İstanbul 2014, s. 57-58; R. Tottoli, "*Hadîts and Traditions in Some Recent Books upon the Daġġâl (Antichrist)*", *OM*, new series: XXI/1 (2002), s. 55-75; A. J. Wensinck - Carra de Vaux, "Deccal", *IA*, III, 504-506; A. Abel, "al-Daġġâl", *EP* (İng.), II, 76-77; Hamid Algar, "Dajjal", *Elr.*, VI, 603-606; David Cook, "Dajjal", *The Encyclopaedia of Islam Three*, Leiden 2012, fas. 2, s. 105-106.

İLYAS ÇELEBİ

DECCÂL

(دجال)

Hadis ilminde cerh ifade eden bir terim.

Sözlükte "çok yalan söyleyen, göz boyayan, sahtekâr" anlamına gelir. Hz. Peygamber, kendinden sonra ortaya çıkacak yalancı peygamberlerden söz ederken onlar hakkın-

da "deccâl, kezzâb" tabirlerini kullanmıştır (Buhârî, "Fiten", 25; Müslim, "Fiten", 84). Hadis uydurmayı meslek haline getiren yalancı râvileri ifade etmek için **cerh ve ta'dil*** ilminde deccâl kelimesi kullanılmıştır. Cerh lafızlarını en aġırından en hafifine doğru altı dereceye ayıran hadis tenkitçilerinden İbn Ebû Hâtim, Hatîb el-Baġdâdî, İbnü's-Salâh, Zehebî ve Zeynüddin el-İrâķi'ye göre deccâl terimi birinci derecede, İbn Hacer el-Askalânî ve Sehâvî'ye göre ise ikinci derecede aġır cerh lafızlarındandır. Buna göre deccâl olarak nitelendirilen kimsenin rivayet ettiġi hadis hiçbir şekilde kullanılmaz.

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-Arab, "deccâl" md.; Buhârî, "Fiten", 25; Müslim, "Fiten", 84; Hatîb, *el-Kifâye*, Medine, ts., s. 23; İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-Ĥadîs*, Kahire, ts., s. 59; Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, I, 4; İrâķî, *Şerġu'l-Elḡiye*, Beyrut, ts., II, 10-11; İbn Hacer, *Şerġu Nuġbeti'l-fiker*, Kahire 1989, s. 65; Sehâvî, *Fethu'l-muġis*, I, 370; Süyûtî, *Tedribü'r-râvî*, I, 346.

EMİN AŞIKKUTLU

DECEI, Aurel

(1905-1976)

Osmanlılar hakkında yayınları olan Romanyalı tarihçi.

15 Nisan 1905'te bir noterin oġlu olarak Transilvanya'nın Gura Riului kasabasında dünyaya geldi. Orta öğrenimini, henüz Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun sınırları içinde olan Sibiu (Hermannstadt), Blaj ve Alba-Iulia'da (Gyula Fehérvár) yaptı. Bu dönemde Macarca, Almanca ve Latince öğrendi. 1923-1927 yılları arasında Cluj Üniversitesi'nde okuyan Transilvanya, I. Dünya Savaşı'nın arkasından yeni sınırlarına kavuşan Romanya'ya geçmiş bulunuyordu. Üniversiteyi bitirdikten sonra elde ettiġi burslarla 1928-1930 arasında Roma'da, 1932'de İstanbul'da, 1933'te de Berlin'de çalışmalar yaptı. Daha sonra Paris'e giderek École Nationale des Langues Orientales Vivantes'ta Türkçe, Farsça, Arapça, Ermenice derslerine devam etti ve 1935'te buradan da diploma aldı. Romanya'ya döndüğünde Cluj'da Transilvanya Millî Arşivi'nde çalışmaya başladı ve bu arada doktora tezini tamamladı. 1936'da Cluj Üniversitesi'nde takdim edilen ve çok başarılı bulunan "Ermeni kaynaklarına göre IX-XIII. yüzyıllarda Rumenler" konusu üzerine hazırladığı tez kısa bir süre sonra basılmıştır ("Româniî din veacul al IX-lea până in al XIII-lea in lumina isvoarelor armenesti", *Anuarul Ins-*